Jakubiak, Dominika

Drogi do Krzyżowej

Obyczaje 16, 14-17

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MUZEUM HISTORII POLSKI

Dominika Jakubiak

DROGI DO KRZYŻOWEJ

„Krzyżowa jest miejscem symbolicznym. Tu odbywały się spotkania opozycji antyhitlerowskiej. Za udział w niej ludzie tej opozycji z hrabią von Moltke zapłacili życiem. Jest także symbolem współczesnych stosunków polsko-niemieckich, związanych z Mszą Świętą nazywaną często Mszą Pojednania z 1989 roku. Ośrodek Spotkań w Krzyżowej już dziś służy – i wierzę, że będzie służył zawsze – zbliżeniu i pojednaniu wszystkich ludzi. Z takich miejsc wyrasta dobro. To dobro powierzamy młodemu pokoleniu".

SŁOWA **Tadeusza Mazowieckiego zawierają w sobie najkrótszą charakterystykę tego miejsca. Miejsca, które jest „mostem pamięci do przeszłości" tak dla Niemców, jak i dla Polaków.**

Koniec poprzedniego stulecia sprzyjał różnorakim bilansom, rozliczeniom i rachunkom sumienia. Wydarzenia z odległej wydawałoby się przeszłości, jak niewolnictwo czy kolonializm, a także te z wieku XX - doświadczenia totalitaryzmów, nakładają się obecnie na globalny już proces „powrotu pamięci". Być może dzieje się tak dlatego, iż dzisiaj żadna przyszłość nie jest tak otwarta jak przeszłość.[1]

Z pamięcią, ze „złą pamięcią", musieli radzić sobie przez długie lata powojenni mieszkańcy Krzyżowej- maleńkiej wsi niedaleko Świdnicy oddalonej ok. 60 km od Wrocławia: przeważnie ludzie przesiedleni ze Wschodu, którzy podświadomie nosili w sobie lęk, iż kiedyś znów może ich ktoś pozbawić dachu nad głową. Miejscowi patrzyli więc nieufnie na niemieckojęzycznych turystów coraz liczniej odwiedzających dawną posiadłość hrabiego von Moltke. Aż do czasu, kiedy dzięki przedsięwzięciu Fundacji „Krzyżowa" dla Porozumienia Europejskiego, wizyty te spowszedniały. Teraz przyprowadzają swoje dzieci do przedszkola przy dawnym pałacu…

DROGA HR. VON MOLTKE

Historia Krzyżowej, to historia ludzi, którzy nie poddali się biernie władzy, lecz pozostali wierni swojemu sumieniu, wiedzy i rozumieniu godności ludzkiej. Podczas II wojny światowej stała się ona miejscem spotkań dla osób mających nadzieję, iż na drodze dialogu będą w stanie wypracować sposób na reorganizację Niemiec po klęsce III Rzeszy. „Krąg z Krzyżowej" (Kreisauer Kreis) był jedną z najistotniejszych niemieckich grup ruchu oporu przeciwko narodowosocjalistycznemu reżimowi Adolfa Hitlera. W 1940 roku wokół Helmutha Jamesa Grafa von Moltke- właściciela majątku Krzyżowa w Niemczech Wschodnich i Petera Yorka von Wartenburg, zebrali się przedstawiciele niemal całego spektrum politycznego epoki weimarskiej. Katolicy i protestanci, czynni zawodowo urzędnicy, ale też i prześladowani przez III Rzeszę jezuici, byli więźniowie obozów koncentracyjnych i prawnicy piastujący odpowiedzialne funkcje ministerialne, starali się wypracować kompromis w nurtującej ich kwestii przyszłego kształtu starego kontynentu: „Dla nas powojenna Europa to pytanie, w jaki sposób można odbudować obraz człowieka w sercach naszych obywateli"- pisał hrabia von Moltke w liście do żony.[2]

Ludzie ci nie stanowili typowej grupy ruchu oporu. Ich działalność, chociaż utrzymywali kontakty z grupami uznającymi przemoc za najskuteczniejszy środek walki tak w Niemczech (grupa oficerów skupiona wokół Clausa Schenka Grafa von Stauffenberga), jak i w krajach okupowanych (Norwegia, Dania, Holandia), odbywała się wyłącznie na płaszczyźnie teoretycznej. Byli to, można rzec- wolnomyśliciele, którzy wierząc w nieunikniony upadek hitlerowskich Niemiec jako tworu z gruntu złego, omawiali na swoich spotkaniach zasady duchowego, politycznego i społecznego odrodzenia Europy. Do najważniejszych tematów omawianych przez działaczy „Kręgu z Krzyżowej" należały: odbudowa państwa, prawo, polityka zagraniczna i gospodarcza, sprawy dotyczące świadomości politycznej i społecznej, a także zbrodni wojennych. Szczególny nacisk kładziono na rolę i znaczenie kościołów w rzeczywistości powojennej. Odbudowę podstawowych wartości na gruncie zasad chrześcijańskich wiązano z przekonaniem, że narodowy socjalizm będzie trwał wśród mas tak długo, jak długo człowiek nie będzie mógł przejąć odpowiedzialności za siebie i swoje bezpośrednie otoczenie. Podstawowymi jednostkami składającymi się na nowe państwo niemieckie miały więc być „samoadministrujące" się małe wspólnoty takie jak: rodzina, grupy zawodowe, gminy kościelne. Dzięki takiemu rozwiązaniu chciano zapobiec powstaniu podatnego na manipulacje społeczeństwa masowego oraz liczono na stworzenie podstaw świadomego i odpowiedzialnego traktowania jednostki w społeczeństwie demokratycznym.

Członków ruchu oporu zgromadzonych wokół hrabiego von Moltke wyróżniała silna jak na ówczesne czasy

identyfikacja z Europą. Ruch narodowo-socjalistyczny i jego zbrodnie ogarniające całą Europę zrodziły zwątpienie w sens istnienia niemieckiego państwa narodowego. Politykę zagraniczną ludzie „Kręgu z Krzyżowej" wiązali z ograniczeniem suwerenności narodowej i polityką europejską na bazie federacyjnej. Ponieważ ścisła współpraca państw europejskich stwarzała możliwość trwałego pokoju, plany grupy były nie tylko planami niemieckimi, lecz również europejskimi. Sam hrabia podczas ostatnich lat wojny praktycznie gotów był nawet, w przeciwieństwie do wszystkich swoich przyjaciół, zrezygnować z politycznej jedności Niemiec, jeśliby tylko ich fragmenty znalazły schronienie pod dachem jednej europejskiej federacji. Helmuth James Graf von Moltke, członek rodziny należącej do starej szlachty pruskiej, zatrudniony z początkiem wojny w Wojennej Radzie Administracyjnej Wermachtu jako specjalista od prawa wojennego i prawa międzynarodowego, pisał: „Czy dowiadując się o tym [zbrodnie III Rzeszy] wolno mi siedzieć pomimo to w moim ogrzewanym mieszkaniu i popijać herbatę? Czy nie staję się współwinnym? Co powiem, gdy mnie zapytają: a ty co robiłeś w tym czasie?"[3]

18 stycznia 1944 roku Helmuth J. von Moltke został aresztowany przez SS. Wówczas Gestapo jeszcze nic nie wiedziało o jego kontaktach z opozycją norweską i holenderską, o antyhitlerowskich spotkaniach w Krzyżowej, o kontaktach z Amerykanami… Został zatrzymany i umieszczony w obozie koncentracyjnym Ravensbrück pod zarzutem ostrzeżenia swojego przyjaciela przed grożącym mu aresztowaniem. Po zamachu na Hitlera w lipcu 1944 roku, von Moltke poddany został przesłuchaniom, a w styczniu wraz z innymi członkami „Kręgu" postawiony przed sądem i skazany na karę śmierci. „W tym wyroku- pisał hrabia 10 stycznia 1945 roku- najpiękniejsza jest rzecz następująca: stwierdzono, że nie mieliśmy zamiaru stosować przemocy, nie podjęliśmy żadnych kroków organizacyjnych, nikomu nie oferowaliśmy żadnych stanowisk. W akcie oskarżenia znalazło się coś innego. (…) tylko odważyliśmy się myśleć (…) I tych myśli, tylko i wyłącznie myśli (…) narodowy socjalizm tak się boi, że chce wytrzebić wszystko, co nimi zostało zainfekowane.[4] Wyrok wykonano pod zarzutem zdrady stanu 23 stycznia 1945 roku.

DROGA ROKU `89

Położony na Dolnym Śląsku dawny majątek niemieckich grafów, przekształcony po wojnie na PGR, odszedł na długie lata w zapomnienie. Jednak pamięć o wydarzeniach związanych z życiem jego właścicieli inspirowała ludzi różnych narodowości. Uważali oni, że zasady i motywy skłaniające członków „Kręgu z Krzyżowej" do działania: idea tolerancji, pokoju i szacunku dla bliźnich oraz przeświadczenie, że poprzez dialog można osiągnąć porozumienie, stanowią nie tylko dziedzictwo przeszłości, ale i kapitał do budowania przyszłości ponad podziałami. Zaskakujący splot okoliczności zetknął ze sobą w latach 80. ludzi prywatnie lub zawodowo związanych z myślą hr. von Moltke - Niemców, Holendrów, Amerykanów i Polaków działających we wrocławskim oddziale KIK. „W czasie tworzenia Fundacji Krzyżowa od początku udział w tym brali uczestnicy z różnych krajów, ale utworzenie Fundacji zawdzięczać należy, oczywiście, głównie polskim jej członkom. To Polacy mieli prawo do otwierania lub zamykania drzwi na Śląsku"[5]- wspominała Freya von Moltke.

> Historia Krzyżowej, to historia ludzi, którzy nie poddali się biernie władzy, lecz pozostali wierni swojemu sumieniu, wiedzy i rozumieniu godności ludzkiej.

Niewątpliwie istniało pokrewieństwo doświadczeń ludzi, którzy przeciwstawili się faszyzmowi i tych walczących z radziecką formą totalitaryzmu w Polsce. Uświadamiali oni sobie instynktownie, że znajdują się w podobnej sytuacji jak członkowie „Kręgu z Krzyżowej"- to znaczy musieli przeczuwać, że ten stan, w którym tkwili, nie potrwa wiecznie i że muszą przygotować się do zadań, jakie przyniesie przyszłość. Ich determinacja, wiara w słuszność pielęgnowania pamięci tego miejsca i wykorzystanie jej w celu utworzenia w Krzyżowej miejsca spotkań i pojednania, zostały poddane próbie „czasu przełomu".

Rok 1989 zmienił nie tylko oblicze świata, ale także Krzyżowej… Listopadowe manifestacje w Berlinie skończyły się zburzeniem muru berlińskiego (9/10.11.1989). Kanclerz Niemiec Helmut Kohl przerwał swoją wizytę w Polsce, by wziąć udział w tych bezprecedensowych wydarzeniach, ale już 12 listopada był znów w Polsce- razem z premierem Mazowieckim uczestniczył w Mszy św. w Krzyżowej, Mszy Pojednania. Był to moment o przełomowym znaczeniu dla stosunków polsko- niemieckich, ale i dla samej Krzyżowej: odkrył bowiem dla świadomości społecznej znaczenie tego miejsca.

Krzyżowa doskonale wpisała się w międzyrządowe plany zainicjowania polsko-niemieckiej współpracy w ramach programu wymiany młodzieży. Dzięki pomocy

fot. archiwum Autorki

Polsko-niemiecko-czeska wymiana młodzieży - Krzyżowa, kwiecień 1996 r.

finansowej obu rządów, już w 1990 roku doszło do formalnego powstania Fundacji „Krzyżowa" dla Porozumienia Europejskiego, która jako niezależna organizacja samorządowa zajmowała się prawną stroną przejęcia dawnej posiadłości rodziny von Moltke. Reprezentowała także oficjalnie stronę polską w rozmowach z rządem RFN na temat charakteru powstającego ośrodka. Z wielkim uporem starano się o poszerzenie koncepcji polsko-niemieckich spotkań tak, by rzeczywiście służyły porozumieniu europejskiemu. „Związany z Krzyżową projekt ma sens jedynie wówczas, i na tyle- mówił jeden z inicjatorów Fundacji- na ile potrafimy sobie odpowiedzieć na pytanie, jak myśleliby, co by planowali i co by czynili ludzie z „Kręgu z Krzyżowej" gdyby dziś żyli. Ludzie ci pragnęli położyć fundamenty pod nową Europę, która miała się wyłonić z upadku".[6]

DROGA FUNDACJI

Od ponad dziesięciu lat Fundacja z powodzeniem realizuje swoje cele statutowe poprzez różnorodne inicjatywy, które skupiają się w trzech głównych projektach: Międzynarodowy Dom Spotkań Młodzieży (MDSM), Akademia Europejska oraz Miejsce Pamięci. Starannie wyremontowany i nowocześnie wyposażony kompleks pałacowo-gospodarczy stanowi atrakcyjną bazę do organizowania międzynarodowych spotkań młodzieży, seminariów dla młodzieży i nauczycieli, warsztatów i kursów, konferencji i podróży studyjnych. Dzięki temu edukacyjno- pedagogiczne cele Fundacji realizowane są na olbrzymią skalę: rocznie odbywa się w MDSM ponad sto programów różnego typu, w których bierze udział około dziesięciu tysięcy uczestników z Polski, Niemiec i innych krajów Europy i świata. Za tymi liczbami stoi konkretne doświadczenie osobiste młodych ludzi, ich zmagania ze stereotypami, historią, z przełamywaniem barier językowych, poznawaniem- często po raz pierwszy- Innego.

Dorobek intelektualny pozostawiony przez twórców „Kręgu z Krzyżowej" jest podstawą działalności Akademii Europejskiej. To w jej ramach propagowane są idee europejskiego procesu zjednoczenia, podejmowane działania w celu integracji różnorodnych prądów społecznych, kulturalnych, światopoglądowych, wyznaniowych i politycznych, jak również w celu kształtowania tożsamości regionalnej. Na jakich zasadach należy budować dziś demokratyczną Europę? Jak otworzyć na siebie dwa tak odmiennie ukształtowane światy jak Europa Wschodnia i Zachodnia? Jak budować społeczne uznanie dla państwa prawa i mechanizmów demokratycznych?- to główne problemy, których dotykają przedsięwzięcia Akademii.

Bez wątpienia Krzyżowa jest miejscem zbudowanym na Pamięci, mimo faktu, iż powojenne przesiedlenia ludności, przesunięcie granic i administracja komunistyczna próbowały nadać temu miejscu nową tożsamość, czy może raczej- zabrać przeszłość. Założyciele Fundacji „Krzyżowa", sami naznaczeni piętnem opozycji, doskonale odczuwali potrzebę podtrzymywania pamięci o ruchu oporu i opozycji przeciwko reżimom totalitarnym XX wieku. Dlatego też w ramach projektu Miejsce Pamięci postanowiono śledzić historię grup i ludzi, którzy- często z narażeniem życia- bronili wolności, godności i praw człowieka jako wspólnego dziedzictwa europejskiej demokracji. Nie chodzi przy tym o porównywanie stopnia zbrodniczości obu systemów, lecz przyjrzenie się im z perspektywy nie ofiar czy sprawców, ale tych, którzy stawiali im opór. Miejsce Pamięci Fundacji „Krzyżowa"- chociaż mieści się w Domu na Wzgórzu, w którym spotykali się członkowie

„Kręgu z Krzyżowej"- nie jest z założenia muzeum, lecz przede wszystkim warsztatem naukowym dla odkrywczego i twórczego obcowania z historią. Jest to miejsce dyskusji i spotkań, wspólnej refleksji nad historią i przyszłością. Istotnym elementem działalności Miejsca Pamięci jest działalność dydaktyczna. Takie „żywe uprawianie pamięci" na bazie szczególnej atmosfery tego miejsca jest możliwe m. in. dzięki Fundacji im. Mercatora, która zaprasza do Krzyżowej stypendystów z krajów Europy Środkowej i Wschodniej, aby pracowali nad własnymi projektami związanymi merytorycznie z ideą Miejsca Pamięci oraz wzbogacali działalność programową Fundacji poprzez wykłady, koncerty, wystawy, warsztaty czy publikacje. Dla gości odwiedzających Krzyżową Miejsce Pamięci organizuje krótkie programy oraz wystawy.

DROGA PAMIĘCI

Krzyżowa to jeden z nielicznych przykładów współpracy, która odbywa się nie tyle na bazie, co w kontekście pamięci o zbrodniach nazizmu. To miejsce uświadamia, że wszechogarniający systemem III Rzeszy nie zdeprawował całego niemieckiego społeczeństwa, że znalazło się w nim także wielu „sprawiedliwych". Skonfrontowanie naszych czarno- białych wyobrażeń na temat Niemców ze świadectwem Krzyżowej przyczynia się nie tylko do odkrywania długo negowanej niemieckiej przeszłości Śląska, ale także stymuluje powstawanie nowej, polsko- niemieckiej świadomości historycznej. Za swoją działalność Fundacja „Krzyżowa", jako pierwsza instytucja w Polsce, została uhonorowana w listopadzie 2000 roku Krzyżem z Coventry. Ten prosty krucyfiks zrobiony z gwoździ znalezionych na zgliszczach zbombardowanej w 1940 roku katedry w Coventry, jest od blisko 60 lat przyznawany przez gospodarzy tego miejsca różnym organizacjom na całym świecie zaangażowanym w pracę służącą pojednaniu. To symbol porozumienia i przebaczenia, ale i jednoznaczne ostrzeżenie przed podążaniem drogą nienawiści rasowej, chciwości, zazdrości i obojętności wobec nieszczęścia drugich.

***

Na Mszy Pojednania nie było nikogo z rodziny byłych właścicieli majątku. Chociaż wnuk hrabiego dostał na tę uroczystość zaproszenie od kanclerza Kohla, nie przyjął go ze względu na kategoryczny sprzeciw swojej babki, wdowy po zamordowanym- Freyi von Moltke. Ta szacowna dama zastrzegła, iż członkowie jej rodziny mogą dopiero wówczas oficjalnie pojawić się w Krzyżowej, gdy zaproszenie wyjdzie od Polaków, a nie od Niemców. I pojawili się- 17 lipca 1990 roku. Członkowie rodziny von Moltke z Freyą na czele byli świadkami uroczystego powstania Fundacji. Pamięć o przeszłości została ocalona dla teraźniejszości i przyszłości. ■

Przypisy:

1. J. Trenker, Trzy rzędy ołowianych rur, „Tygodnik Powszechny" nr 11, 16.03.2003.
2. Ku nowej Europie, czyli jak powstawała Fundacja „Krzyżowa" dla Porozumienia Europejskiego, Wrocław 1997, s. 87.
3. Ku nowej…, s. 13.
4. Helmuth James Graf von Moltke, Ostatnie listy, Kraków 1993, s. 59- 60.
5. Ku nowej Europie…, s. 7
6. Ku nowej…, s. 65-67

Dominika Jakubiak
jest absolwentką europeistyki UMCS w Lublinie, stypendystką KAAD na Uniwersytecie w Mainz. Odbywa staż w Ośrodku "Brama Grodzka – Teatr NN".

POLECAMY

O języku polskim

Książka daje całościowy obraz stanu polszczyzny końca XX wieku w kontekście kultury narodowej. Język jest opisany nie tylko jako narzędzie komunikacji, lecz także jako wartość kulturowa i podstawa tożsamości narodowej, jako świadectwo wspólnotowej konceptualizacji rzeczywistości i nośnik obrazu świata, źródło wiedzy o człowieku. Przystępnie, bez nadmiaru specjalistycznych terminów, w ujednoliconym układzie, z dodatkiem wskazówek bibliograficznych zostały przedstawione takie zagadnienia podejmowane przez współczesną lingwistykę antropologiczną i kognitywną, a równocześnie ważne dla dydaktyki języka ojczystego na różnych poziomach nauczania, jak:

- kultura języka i norma językowa;
- odmiany i główne style językowe;
- nowomowa i język poezji;
- akty i gatunki mowy, etykieta językowa, problemy tekstu;
- słownictwo, frazeologia i stereotypy jako narzędzia interpretacji świata;
- nazwy własne – osobowe i geograficzne;
- kategorie gramatyczne i zjawiska fonologiczne;
- aspekty ilościowe języka;
- kontakty języka polskiego z innymi językami, internacjonalizmy;
- język polski za granicą;
- słowniki, językoznawstwo polskie w XX wieku.
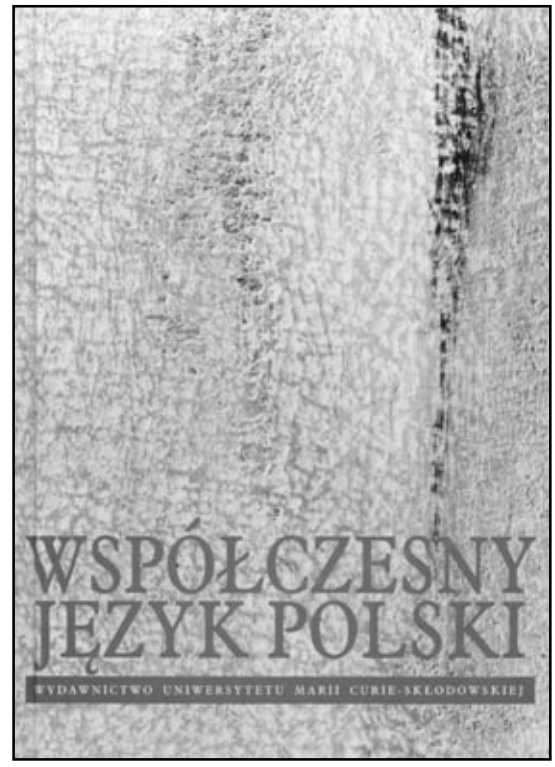
Współczesny język polski, red. Jerzy Bartmiński, Lublin 2001, s. 695